

KULCSÁR BEÁTA

Válságjelenségek, válságtapasztalatok kolozsvári vállalkozók körében az 1920–1930-as évek fordulóján*

A Brassói Lapok újságírója 1931 októberében egy bukott bukaresti üzletemberrel, Georgescuval készített interjút, aki állítólag az Adósok Országos Szövetségének alelnökeként egy bukaresti szállodában berendezett „irodából” próbálta az ország gazdasági, pénzügyi berendezkedését a kormánynak címzett memorandumokkal megreformálni. Georgescu bukásának történetét is előadta. Tíz éve még egy háromszáz munkást foglalkoztató üzem és egy szálloda tulajdonosa volt, ám az üzletmenet mind rosszabbra fordult, a hitelek, az emelkedő kamatok és a magas adók alapjaiban rengették meg egzisztenciáját. Hitelezői csődöt kértek ellene, és vagyonát minimális áron elárverezték. Az újságíró szerint úgy panaszkodott, érvelt, mintha harci riadóra váró tömegekhez szólna, szemei lángban égtek, hangja emelkedett volt: „Az adósok nem tehetnek arról, hogy nem képesek fizetni. Mindenki megvan a jószándék, hogy fizessen, csak adják meg a kereseti lehetőséget. Mert ha ellenem meg nem kéri a csődöt, vagy nem teszik lehetővé, hogy uzsorakamatokkal halálba kergessenek, akkor én ma is háromszáz munkásnak adok kenyeret, amellet pedig az állam egy termelő iparos maradvok, nem pedig földönfutó.”¹ Akár megtörtént a találkozó, akár nem, a válságjelenségek elbeszélése keserű tapasztalatokra épülhetett.

A fenti vállalkozói panasz csupán egyike volt a kor megszámlálhatatlan panaszainak. A világgazdasági válság időszakának publicisztikáját elárasztották a vállalkozók csődjeiről, fizetéseképtelenségéről szóló beszámolók, a gazdasági, pénzügyi krízist elemző írások, a felelősökkel szembeni vádiratok. Az „általános pénzügyi és gazdasági válság” szállóige jellegű fordulattá vált. A gazdasági válságretorika azonban ennél korábbi volt: a hírlapok már 1929 előtt gazdasági krízisről cikkeztek, híradásaikban „rossz”, „nyomasztó”, „kegyetlen” viszonyokról, sőt, „általános gazdasági válság”-ról tudósítottak. A gazdasági érdekképviseltek szintén megkondították a „vészharangot” évekkel a világgazdaság válság előtt. A Bánáti Gyárosok Szövetségének (*Asociația Fabricanților din Banat*) 1926. évi közgazdasági jelentése az évet a válság évének minősítette,² a Romániai Gyáriparosok Országos Szövetsége (*Uniunea Generală a Industriașilor din România*) pedig a pénzügyi krízis tetőpontjának a rákövetkező esztendőt.³ A Kereskedelmi és Ipari Kamarák Országos Szövetsége (*Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie*) ugyanezen években pénz-, hitel- és kamatválságról,

* A jelen tanulmány a MTA–ELTE Válságtörténeti Kutatócsoportban végzett munka keretében készült.

¹ *Brassói Lapok*, 37. évf. 237. sz. 1931. október 16. 4.

² *Közgazdasági jelentés és beszámoló az 1926. évről*. Bánáti Gyárosok Szövetsége. Temesvár, 1927. 10.

³ *Buletinul Uniunii Generale a Industriașilor din România*. anul. 6. (1927) No. 21–22. 1.

ágazatok kríziséről számolt be közlönyében, a kolozsvári Ipartestület (*Corporațiunea Industrială din Cluj*) a kisiparosság panaszait szolgáltatta meg 1929 előtti gyűlésein.⁴ Az erdélyi magyar kisebbség gazdasági megpróbáltatásai nyomán pedig az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályt szervezett törvények, kormányzati intézkedések véleményezésére, a kisebbség gazdasági érdekeinek képviselésére, sérelmeinek orvoslására (1926).⁵ A jelen tanulmány fizetéseképtelenné vált vállalkozók válsághelyzetébe és válságélményeibe kísérel meg betekintést engedni.

Válságjelenségek a romániai iparban, kereskedelemben – vázlat

Az első világháború után Románia új külső és belső feltételek közé került. Alkalmazkodnia kellett az új geopolitikai adottságokhoz, és ki kellett gondolnia, hogyan viszonyuljon a szomszédos és a nyugati államokhoz. A határokon belül az ország egységesítése jelentette az egyik legnagyobb kihívást, de a háború utáni gazdasági újjászervezés és a gazdaságpolitika kereteinek kijelölése is sürgető volt. Az impériumváltást átélő, gazdasági kapcsolataik, pénzügyi partnereik és piacaik egy részét elvesztő magyar iparosokra és kereskedőkre az alkalmazkodás és az új, sokszor barátságtalan környezetben való megújulás nehéz feladata várt.

Az 1920-as évek gazdaságpolitikáját elsősorban a Nemzeti Liberális Párt határozta meg, mely megszakításokkal 1928 végéig kormányozott. Ebben az időszakban Románia a kontinensen nem egyedülként a gazdasági elzárkózás, az autarkia útjára lépett. A gazdaságpolitika a „*prin noi înșine*” (saját erőnkön) doktrínájára, a gazdasági nacionalizmus, a függetlenség elvére, a külföldi tőkével szembeni idegenkedésre épült. Ennek megfelelően az évtized elején nacionalizálták a többségében külföldi tőkével rendelkező társaságokat, a vállalatok vezetésében fokozták a román részvényesek befolyását. A fejlesztések fókuszába a nagyipar került, protekcionista vámtarifákat vezettek be. A román kormányzat számára az egyik legnagyobb kihívást a lej stabilizációja jelentette. A román nemzeti bank a háború alatt kölcsönöket biztosított az állam számára, a háború után pedig beváltotta a megszerzett területeken forgalomban lévő valutákat (a koronát, a rubelt). A műveletek során több milliárdnyi fedezet nélküli lej került forgalomba, ami értékének drámai csökkenését okozta (1926-ban az 1913. évi érték 42-ed részére esett vissza), és inflációhoz vezetett. A lej stabilizációjára végül csak 1929-ben került sor, tetemes összegű külföldi kölcsön segítségével. Külső fizetési kötelességeit a kormányzat nehezen tudta teljesíteni, a bevételek növelésére tett kísérletei, az olcsó hitelek hiánya belföldön elégedetlenséget váltott ki. A magas kamatozású drága hitelek, az emelkedő közterhek, a vasúti szállítás magas költségei, az állami megrendelések késedelmes kifizetése és a kisipari érdekek mellőzése miatti panaszok végigkísérték az évtizedet. A kisebbségi iparosoknak, kereskedőknek külön kihívást jelentett a beilleszkedés, az idegen nyelven való boldogulás, az adózás és a gazdasági javakhoz hozzájutás terén pedig egyenlőtlenségekkel szembesültek.

Az 1928 végén hatalomra kerülő Nemzeti Parasztpárt szakított a liberális gazdaságpolitikával, a mezőgazdaság primátusát és a külföldi tőke felé való nyitást („*poartă deschisă*”)

⁴ *Buletinul Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie*, anul. I. (1926) No. 3. 91.; anul. II. (1927) No. 3. 99.; anul. 2. (1927) No. 5. 163., 167.; anul. 2. (1927) No. 7. 267. stb. Az ipartestülethez lásd: *Buletinul oficial al Corporațiunii Industriale din Cluj 1926–1928* közti számait.

⁵ *Gazdasági sérelmeink és kívánságaink. Az Országos Magyar Párt Közgazdasági Szakosztályának Gyergyószentmiklóson 1926. október hó 9-én tartott nyilvános üléséből.* Dicsőszentmárton, 1926. 3–6.

helyezte előtérbe, de a kibontakozó válság miatt a kormányzat kénytelen volt a román gazdaságot az elzárkózás eszközeivel védelmezni.⁶ A világgazdasági krízis leginkább az agrárszektorra sújtotta. A mezőgazdasági termékek árának zuhanása, az értékesítés nehézségei azonban a jövedelmek, a vásárlóerő csökkenéséhez vezettek, ami az ipari szektorban fogyasztási válságot idézett elő. Az olcsó hitelek fokozódó hiánya, a magas adók mind súlyosabb teherként nehezedtek az iparosok és a kereskedők vállára. A kedvezőtlen fordulatok nyomán válságbeszámolók és válságmagyarázatok sokasága született. Megfogalmazódott a gondolat, hogy a világméretű krízis eleve egy válságos gazdasági térben fejtette ki hatását, és hogy a válság ekkor, az 1920–1930-as évek fordulóján és az azt követő években kulminált.⁷

A megelőző egyezség

A válságjelenségek fizetési képtelenségekhez, illetve csődökhöz és megelőző egyezségekhez vezettek. A megelőző egyezség (*concordat preventiv*) a fizetési képtelen adós és hitelezőinek megállapodását segítette elő, és azáltal, hogy lehetővé tette az adósnak, hogy folytassa gazdasági tevékenységét, pénzügyi összeomlását akadályozta meg. A *concordat preventiv*nek voltak előzményei, az 1915. évi magyar miniszterelnöki rendelettel (4070/1915) és az azt módosító 1916. évi törvénycikkellyel (1916: V. tc.) bevezetett kényszeregyezségi eljárást⁸ az impériumváltás után még alkalmazták Erdélyben. A bukaresti minisztertanács 1925. március 9-én a 652/1925 sz. rendelettel törölte el.⁹ A megegyezés lehetőségét egy 1929. július 3-i törvény hozta vissza, immáron az egész országra kiterjesztve.

Ennek értelmében a kereskedelmi társaságok és az a kereskedő, aki legalább három év óta gyakorolta tevékenységét, bejegyzett céggel vagy iparigazolvánnyal rendelkezett, a csőd elkerülése érdekében a bíróságnál megegyezési eljárást kezdeményezhetett (tc. 1.). Az adósnak meg kellett indokolnia kérését, fel kellett tüntetnie a felajánlott kielégítési összeget (mely nem lehetett kevesebb 50%-nál) és a fizetés módját. A fizetés határideje legfeljebb három év lehetett. Az adósnak be kellett mutatnia iparos engedélyét, aktíváinak és hitelezőinek listáját (tc. 2.). Ha a bíróság elfogadta a kérését, a kijelölt bíró köteles volt a hitelezőket gyűlésre

⁶ Az összefoglaló számos olvasmányon alapul. Például: Murgescu, Bogdan: *România și Europa. Accumularea decalajelor economice (1500–2010)*. Iași, 2010.; Axenciuc, Victor: *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*. București, 1997.; Postolache, Tudorel (coord.): *Economia României – Secolul XX*. București, 1991. stb.; Vorobchievici, Victor: *Situația economică a României în criza actuală*. București, 1932.; A *Gazdasági sérelmeink és kívánságaink* kötetei (1926, 1928, 1930).

⁷ A kolozsvári kamara szerint 1930 volt „az igazi krízis éve”, mert nem létezett olyan gazdasági ágazat és társadalmi réteg, melyet ne érintett volna a válság. *Buletinul Oficial al Camerei de Comerț și Industrie și al Bursei de Mărfuri din Cluj*, anul. 5. (1931) No. 1–2. 2., 4. Gyárfás Elemér szenátor, az OMP Közgazdasági szakosztályának elnöke 1930-ban a „válságok viharát” (a termelési, a fogyasztási, a tőke-, a hitel-, az erkölcsi és a lelki válságot) tapasztalta. *Gazdasági sérelmeink és kívánságaink. Az Országos Magyar Párt Közgazdasági Szakosztályának Szatmáron 1930. október hó 25-én tartott nyilvános gyűléséből*. Kolozsvár, 1930. 300.

⁸ *Magyarországi rendeletek tára 1915*. 2. köt. Budapest, 1915. 1728–1755.; *Magyar törvénytár. 1916. évi törvénycikkek*. Budapest, 1917. 11–17. Az eljárás (*procedura de concordat forțat în afară de faliment*) 1916 előtti magyar előzményeiről, megszületésének körülményeiről ugyanitt: 11–13.

⁹ Leontin, Anca Justin: *Compendiu de drept comercial cuprinzând un rezumat teoretic și practic a normelor de drept comercial, cambial și de faliment în vigoare în Transilvania comparate cu dispozițiunile codului de comerț al Vechiului Regat și întregite cu dispozițiunile cuprinse în legile de unificare*. Cluj, 1925. 19. Romániában ekkor négy kereskedelmi jog (Erdélyben, a Bánságban, Máramarosban, a Körösvidéken a magyar) volt érvényben. Leontin: *Compendiu de drept comercial*, 17–19.

hívni, illetve az adós vagyoni helyzetét felmérni, arról jelentést készíteni, a követelések és az adósságok tablóját ellenőrizni. Ehhez szakértők közreműködését kérhette (tc. 10–11.). A kereskedő az eljárás ideje alatt folytathatta tevékenységét, de kérése elfogadását követően csak a kiküldött bíró ellenőrzése mellett. A kereskedelem egyszerű gyakorlatát meghaladó ügyletekhez (kölcsonzéshez, jelzálog bejegyzéséhez, garanciavállaláshoz) bírói engedélyre volt szükség (tc. 12–13.). A megegyezés megerősítéséig a hitelezők nem foganatosíthattak foglalást, végrehajtást, nem jegyezhetek be zálogjogi biztosítékokat a kereskedő ingó vagyonára. Az intézkedések nem vonatkoztak az állam adókövetelésére és az elsőbbségi követelésekre. (tc. 14.). A hitelezők gyűlésén mindkét félnek lehetősége volt a követelési összegeket vitatni, és új feltételekről is megállapodhattak (tc. 16–17.). A hitelezők szavazás útján döntöttek a feltételek elfogadásáról, a megegyezés csak akkor volt érvényes, ha az igennel szavazó hitelezők követelései kitették azon követelések háromnegyedét, melyekre külön kielégítési jog, zálogjog vagy egyéb biztosíték nem vonatkozott (atc.19.). Az adós a kötelezettségek végrehajtása előtt nem idegeníthette el, nem terhelhette jelzáloggal, nem zálogosíthatta el javait (tc. 44.). Egy éven belül bármely hitelező kérhette a megegyezés megsemmisítését, ha bizonyítani tudta, hogy az adós eltitkolta aktíváinak egy részét, vagy eltúlozta a passzíváit (tc. 46.). A törvény pénz- és börtönbüntetéssel sújtotta a törvénytelenül eljáró adóst és a vagyoni helyzetéről szándékosan félretájékoztató szakértőt (tc. 52., 54.).¹⁰ A törvényt kétszer is módosították, először 1930 nyarán, amikor az 50%-os ajánlattételi minimumot 60%-ra emelték,¹¹ majd 1932 őszén, amikor azt 40%-ra csökkentették.¹²

A megelőző egyezés intézménye és annak törvényi szabályozása vitát kavart a gazdasági érdekképviselő fórumain és a sajtóban, egyesek konszolidációs eszközként tekintettek arra, mások nemcsak szabályozásának mikéntjével vitatkoztak, de az intézmény létjogosultságát is kétségbe vonták. A szebeni ipari és kereskedelmi kamara elnöke, a nagyiparos Nicolae Bratu például amellel érvelt, hogy megfelelő szabályozás esetén az adók, a kamatok és a gyatra vásárlóerő miatt válságba került iparos és kereskedő réteg mentőöve lehet; megmentésük nemzetérdek is.¹³ Ezzel szemben a Romániai Gyáriparosok Országos Szövetsége az adósokkal szembeni kiszolgáltatottság miatt aggódott, és a törvény visszavonását vagy legalább a revízióját sürgette, a hitelezők érdekeinek nagyobb figyelembevételével.¹⁴ A gazdasági válság és a kényszerregegyezési eljárás alkalmazása közti összefüggés, a megegyezésnek a válságkezelés egyik módjaként való értelmezése az 1916. évi magyar törvény indoklásában is megtalálható.¹⁵

Az egyezségek adatait tartalmazó alábbi táblázatból látható, hogy az évente kezdeményezett egyezségek száma 1930 és 1932 között emelkedett, ám a régiók között eltérés tapasztalható. A szám Erdélyben 1931-ben, a Regátban, Besszarábiában és Bukovinában 1932-ben

¹⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 149. 10 Iulie 1929, 5150–5155.

¹¹ *Monitorul Oficial*, nr. 146. 4 Iulie 1930. 5030–5035.

¹² Az 1932. évi törvény egyéb módosításokat is végrehajtott, lásd: *Monitorul Oficial*, nr. 246. 20 Octomvrie 1932. 6106–6109.

¹³ Bratu, Nicolae: *Industria si comerțul valorifică bogățiile unei țări. Vorbire rostită la Proiectul de lege pentru modificarea Concordatului preventiv si abrogarea legii pentriu Lichidarea judiciară*. Sibiu, 1932.

¹⁴ *Buletinul Uniunii Generale a Industrișilor din România*, anul. 10. (1931) No. 5–6. 118–119., anul. 10. (1931) No. 7–8. 163., anul. 10. (1931) No. 9–10. 226–228.

¹⁵ Az indoklás szerint „a háború folytán beállt rendkívüli gazdasági helyzet” tette szükségessé az eljárás bevezetését, és „a gazdasági hátrányok” miatt honosították meg az intézményt a külföldi törvényhozók is. *Magyar törvénytár. 1916. évi törvénycikkek*, 12–13.

érte el a maximumot. Míg Erdélyben 1932-ben jelentős csökkenést látunk, addig a többi régióban, különösen a Regátban nőtt a kezdeményezések száma. Erdélyben 1933-ban enyhe emelkedést tapasztalhatunk, míg az ország többi részén csökkenő volt a tendencia (1. sz. táblázat). Ráadásul a Regátban 78 megoldatlan eljárást vittek át 1932-re, Erdélyben ez a szám mindössze 28 volt.¹⁶

Az évben kezdeményezett egyezségi eljárások száma					
	1929 (júliustól)	1930	1931	1932	1933
Regát	331	551	688	1452	1124
Besszarábia	17	37	124	126	113
Bukovina	25	148	152	367	280
Erdély	146	436	614	105	131
Összesen	519	1172	1578	2050	1648

1. sz. táblázat

AZ ÉVBEN KEZDEMÉNYEZETT EGYEZSÉGI ELJÁRÁSOK SZÁMA

(Forrás: *Anuarul statistic al României* 1929. București, 1931. 495.; *Anuarul statistic al României* 1930. București, 1932. 385.; *Anuarul statistic al României* 1931–1932. București, 1933. 393.; *Anuarul statistic al României* 1933. București, 1934. 379.; *Anuarul statistic al României* 1934. București, 1935. 475.)

Kérdés azonban, hogy a megegyezés kiváltotta-e a csődeljárások egy részét. 1929 és 1931 között egyenletes volt a kezdeményezett csődeljárások száma, 1932-ben viszont kevesebb mint a felére esett vissza. A megelőző egyezség intézménye tehát nem okozott ebben a három évben drámai változást, viszont lehet, hogy nélküle a csődeljárások száma jelentékenyen emelkedett volna. Ha régióként vizsgáljuk a számokat, eltéréseket tapasztalhatunk. Erdélyben növekedett a csődök száma, 1931-ben érte el maximumát, akárcsak az egyezségeké. Az ókirályságban más volt a helyzet: míg az egyezségek száma nőtt 1930 és 1932 között, ugyanezen időszakban a csődeljárások száma csökkent. Ha tehát a megelőző egyezség valahol kiváltotta a csődeljárások egy részét, az a déli régió lehetett (2. sz. táblázat).

Az évben kezdeményezett csődeljárások száma						
	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Regát	1930	nincs adat	2137	2094	945	521
Besszarábia	106	nincs adat	176	192	115	80
Bukovina	10	nincs adat	48	109	31	18
Erdély	233	nincs adat	287	399	133	58
Összesen	2279	2730	2648	2794	1224	677

2. sz. táblázat

AZ ÉVBEN KEZDEMÉNYEZETT CSŐDELJÁRÁSOK SZÁMA

(Forrás: *Anuarul statistic al României* 1930. București, 1932. 385.; *Anuarul statistic al României* 1931–1932. București, 1933. 393.; *Anuarul statistic al României* 1933. București, 1934. 379.; *Anuarul statistic al României* 1934. București, 1935. 475.)

¹⁶ *Anuarul statistic al României* 1933. București, 1934. 379.

Válságjelenségek és válságkezelés a kolozsvári kényszeregyezségekben

Tanulmányom 17 kényszeregyezségi eljárás dokumentációs anyaga (1930–1933) képezi, melyet a kolozsvári állami levéltár őriz, s mely a vonatkozó időszak teljes kényszeregyezségi dokumentációjának töredéke.¹⁷ A vizsgált egyezségek az 1930-as évek elejéről származnak, de a vállalkozók 1920-as évekbeli válságélményeiről árulkodnak.

A tizenhét, zömében 1920 után alapított vállalkozásból három részvénytársaság volt, a többi kereskedelmi magáncég. A két textilipari részvénytársaság (Industria Textilă, Țesătoria Ardeleană) az aktívája, a gépparkja, az alkalmazotti állománya alapján és a húsz alkalmazottat minimumként előíró, két világháború közti mérce szerint is a nagyipari, nagykereskedelmi kategóriába tartozott.¹⁸ Adatok hiánya miatt a többi vállalat nehezebben besorolható. Az aktívák figyelembevételével Bíró András, Herskovits Manó és Glück József cégei tűnnek a kisvállalkozások szerény kapacitásait meghaladó vállalatoknak, Bíró András aktívája az egyik részvénytársaságával vetekszik. Paska László esetében a legbizonyosabb, hogy alkalmazottai nem voltak, ügyeit egyedül intézte.

név	ágazat	a kényszer- vényben- nyújtásának éve	a tevé- kenység kezdeté	az adósok tartozása (lej)	aktíva (lej)	passzív ¹⁹ (lej)	aján- lat (%)
Bíró András	textil kis- és nagy- kereske- delem	1930	1921	6 927 348	17 538 338	19 960 180	50
Gáspár Ist- ván (elutasítva)	fűszeráru- és ital- kereske- delem	1930	1915	2 341 388	6 516 110	6 097 129	70
Herskovits Manó	textil kis- és nagy- kereske- delem	1930	1926	1 028 707	2 691 801	3 715 360	60
Țesătoria Ardeleană SA	textilgyár és textil- nagy- kereske- delem	1930	1913	nincs adat	17 268 743	25 531 824	50

¹⁷ Meiszter Manóné, özv. Lázár Hermann-né, Hoffmann Sándor és Szolnoki Lajos esetében először felszámolási eljárás (*lichidare judiciară*) indult. 1932-ben a megegyezési törvény rendelkezései szerint folytathatták az eljárást (*Monitorul Oficial*, nr. 246. 20 Octomvrie 1932, 6109.). (A *kényszeregyezés* fogalmát a *megelőző egyezés* szinonimájaként használok a továbbiakban. K. B.)

¹⁸ A két világháború közt a kategorizáláshoz az alkalmazottak számát és a gépesített iparban használt lóerő nagyságát vették alapul, a 20 főnél többet foglalkoztató vagy 5 (máshol 10, 20) lóerőnél többet használó vállalatot nagyipari vállalatnak tekintették. A kis- és középvállalatoknál a munkaerő esetében az 5–20 alkalmazott volt a határ. Axenciuc, Victor: *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*. Vol. I. *Industria*. București, 1992. 46., 96–98.

¹⁹ Az aktívák, a passzívák és az adósok tartozásai esetében elsősorban a szakértők által összeállított és a bírósági határozatokban szereplő mérlegeket vettem figyelembe. Az adatszerzés körülményei és az árukészlet felmérésének szubjektív elemei miatt azonban a szakértői számítások is csak egy a valósághoz közeli állapotot mutathatnak. A szakértők néha arra panaszkodtak, hogy a rendelkezésükre álló adatok hiányosak, az árukészlet felmérésekor pedig számos szempontot (az áru minőségét, a beszerzés időpontjától számított értékvesztését stb.) mérlegelve állapították meg az áru értékét.

Blaga Emil SA	mezőgazdasági gépek kereskedelme	1931	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Glück József	textil kis- és nagykereskedelem	1931	1928	496 864	1 805 953	3 079 644	60
Heilper Artúr	fűszer- és csemegeáru kis- és nagykereskedelem	1931	1919	109 042	232 301	326 861	60, majd 40
Industria Textilă SA	textilgyár és textil-nagykereskedelem	1931	1925	5 499 957	22 213 421	18 576 826	100
Paska László	textil kiskereskedelem	1931	1920	64 283	355 961	416 536	60
Sugár András (Rata)	textilkereskedelem	1931	1925	1 866 999	2 188 397	2 174 180	60
Weisz Zsigmond	textilkereskedelem	1931	nincs adat	nincs adat	nincs adat	2 139 510	60, majd 40
Hoffmann Sándor	gépjavítás és gépkereskedelem	1932	1922	193 163	1 831 163	1 280 456	40
Meiszter Manóné, szül. Weimann Blanka	liszt- és gabona-kiskereskedelem	1932	1926	271 085	329 610	584 161	40
özv. Lázár Hermannné szül. Lusztig Amália	fűszerkereskedelem	1932	1905	88 972	194 372	409 598	40
Szolnoki Lajos	vaskereskedelem	1932	1926	323 433	619 523	1 037 646	40
Kassai Károly (elutasítva)	vendéglátás (Elite)	1933	1926	nincs adat	512 071	708 280	40
Klatrobecz János	technikai eszközök kereskedelme	1933	1921	132 470	497 471	635 573	40

3. sz. táblázat

A TIZENHÉT ADÓS ADATAI

A vállalkozókról kevés személyes adat derül ki. Néhány esetben megtudjuk a kérelmező korát (az eljárás idején Paska László 51, Klatrobecz János 38, Lázár Hermannné szül. Lusztig Amália 57 éves volt), egy-két esetben pedig kirajzolódik a kereskedő személyes pá-

lyája. Heilper Artúr Medgyesen kezdte tevékenységét, ahol kereskedőtanoncként, majd – segédként dolgozott, 1911-től pedig ugyanitt fűszer- és csemegáruboltot működtetett. 1918-ban költözött Kolozsvárra, ahol új kereskedést nyitott.²⁰ Az aradi Sugár András pályáját a háború után Kolozsváron kezdte, ahol „sportboltját” 1924-ig vezette. Miután eladta a részét, a textilkereskedelemben kereste boldogulását, és reményeiben egy ideig nem kellett csalatkoznia.²¹ Biró András úgy nyilatkozott, hogy gyerekkorától kereskedői pályára készült, a tanoncként, majd alkalmazottként eltöltött évek után függetlenedett, és húsz év szorgalmas munkájával megbecsülést vívott ki.²² Gáspár István azt követően lett kereskedő, hogy a csendőrségtől nyugdíjazták (1915).²³ Semmiféle utalás nincs arra az iratokban, hogy az impériumváltás hogyan hatott a gazdasági környezetre, és hogy azt ők hogyan élték meg. A dossziékban névvel szereplő fizetésképtelen vállalkozók – Emil Blagától eltekintve – magyar anyanyelvűek voltak, ami nem szokatlan: az ipari és kereskedelmi tevékenységet továbbra is a kisebbségek dominálták az erdélyi városokban.

A 17 vállalat sorában az Industria Textilă SA és Hoffmann Sándor cége kivételt képeznek azért, hogy aktívaik meghaladták a passzívákat. Az előbbi 100%-os ajánlatot tett hitelezőinek. A többiek rendszerint a változó törvények által előírt minimumot (40%, 50%, 60%) kínálták fel, ketten (Heilper Artúr és Weisz Zsigmond) kétszer is ajánlatot tettek: először 60%-ot javasoltak, majd – mivel az 1932. évi törvénymódosítás az ajánlat alsó határát 40%-ra szállította le – ezt visszavonták, és új, 40%-os kvótával álltak elő. Kérdés, hogy egy fizetőképességű cég miért kért egyezséget, és mi a ráció a 100%-os ajánlatban. A cég kérvényében azzal indokolta a lépést, hogy még van fedezetük a követelések kielégítésére, de már nincsenek abban a helyzetben, hogy az eredeti kondíciók szerint járjanak el. Vagyis a cég hajlandónak mutatkozott kifizetni a teljes tartozást, de más feltételek mellett: 3 éven belül, 12 egyenlő részletben, kamatmentesen.²⁴ Az egyezés tehát lehetőséget jelentett a gyengélkedő, de nem fizetésképtelen adósoknak, hogy az előnytelen kondíciókat megváltoztassák.

A felkínált kielégítési összeg nem terjedt ki a passzívák egészére, ugyanis abba néha beleszámították a saját tőkét, és a kötelezettségek közé rendszerint felvették a külön kielégítésre jogosított követeléseket is: az adóhátralékokat, a közüzemi tartozásokat, néha az alkalmazottak ki nem fizetett bérét, a záloggal, jelzáloggal, váltóval és egyéb garanciákkal biztosított, 100%-ban kielégítendő követeléseket. Ezeket azonban az adósnak teljes egészében ki kellett fizetnie. Jó példa erre a Țesătorie Ardeleană SA passzíváinak listájában szereplő, a Creditul Industrialtől felvett tetemes összegű (7 052 397 lej) hitel, melyet maradéktalanul vissza kellett fizetni, tehát ennyivel (is) kevesebb pénz jutott a hitelezők kielégítésére.²⁵ A követelések összetétele néha pontosan megállapítható. Az Industria Textilă SA esetében az egyezséggel kielégítendő követelések összege 15 272 774 lej volt, a zálogjoggal biztosított, teljes egészében visszatérítendő tételek 3 304 052 lej.²⁶ Hoffmann Sándor passzíváinak valamivel kevesebb mint a felét (581 093 lej) a külön kielégítési joggal biztosított követelések

²⁰ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (a továbbiakban: SJAN Cluj), Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/71, 12–13.

²¹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/80, 1.

²² SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/13, Vol. I. 3.

²³ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția IV, 1930/8, 19.

²⁴ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1931/15. 1–2.

²⁵ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/4, 81. A hitel fedezetét a gyár ingósága és berendezése képezte.

²⁶ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1931/15, 17.

képezték, a megegyezés tehát ezekre nem vonatkozott.²⁷ Klatrobecz Jánosnál a 635 573 lejes tartozásból 394 073 lejnyi követelésre terjedt ki az eljárás során tett ajánlat.²⁸ Az aktívák között ugyanígy szerepelhettek kötelezettséggel terhelt javak, olyanok, melyeket a megegyezés finansziális eszközeként nem lehetett használni.

A fizetéseképtelen vállalkozónak két gonddal kellett szembenéznie: adósságaival és követeléseivel. Hitelezőik főként cégek és magánszemélyek voltak, de bankok is felkerültek a listákra, készpénz- és áruhitelekkel egyaránt találkozhatunk. Az alábbiakban a textilkereskedőknek – a hitelezői listák alapján kimutatott – adósságait elemzem bővebben.²⁹

	lej
Regát	10 590 142
Erdély, Bánság, Partium	32 704 699
Csehszlovákia	9 520 164
Ausztria	8 418 786
Németország	1 934 641
Svájc	1 661 398
Olaszország	2 616 447
Anglia	1 470 333
Magyarország	72 201
Lengyelország	380 561
összesen	69 369 372

4. sz. táblázat

A TEXTILKERESKEDŐI HITELEK ÖSSZEJE, SZÁRMAZÁSI HELYE

Magyarország keleti régiójában, főként a Bánságban és Dél-Erdélyben már a háború előtt fontos textilipari központok létesültek, melyek az impériumváltással a gépesített textilipar területén elmaradott Románia kezére kerültek. Az 1920-as évek második felétől a romániai fonó- és szövőipar fejlődésnek indult, nőtt az üzemek, a foglalkoztatottak száma, a befektetett tőke nagysága, a termelés értéke. Az 1920–1930-as évek fordulóján tapasztalható visz-

²⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/48, 1.

²⁸ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1933/22, 76.

²⁹ A felhasznált hitelezői tablók lelőhelyei: SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. II. 82–88. (Țesătoria Ardeleană SA), secția I, 1931/80, 82–83. (Sugár András), secția III, 1930/45, 61–66. (Herskovits Manó), secția IV, 1931/13, 74. (Paska László), secția I, 1931/68, 3. (Glück József), secția III, 1930/13, vol. I. 21–26. (Bíró András), secția II, 1931/15, 17. (Industria Textilă SA)

szaesést követően az 1930-as években a fejlődés új lendületet vett, a régi és az újonnan létesülő gyárak, üzemek a helyi igényeknek mind nagyobb részét elégítették ki.³⁰ Az általam vizsgált hét³¹ kolozsvári textilgyártó és -kereskedő vállalat sorsa az 1920-as évek végén azonban megpecsételődni látszott. Összesen 69 369 372 lej értékben adósodtak el, a legnagyobb tartozásokat a két részvénytársaság és Bíró András cége halmozta fel. A bankok követelései 19 955 226 lejt tettek ki, a teljes hitelösszeg 28,77%-át. A maradék tehát cégektől és magán-személyektől szerzett készpénzes és főként áruhitel lehetett.

A lista a hitelezők kapcsolatrendszerére nézve is árulkodó. A legtöbb kapcsolat Erdélyhez, illetve a Regáthoz fűzte a gyártókat és a kereskedőket, a nyersanyagot és a készárut részben innen szerezték be. Erdélyi partnereik – a kolozsváriakon kívül – elsősorban a régi fejlett textilipari központok bánási, dél-erdélyi cégei voltak, részben a háború előtt alapított gyárak (például a „Hungaria” Aradi Pamutgyár Rt, a temesvári Magyar Gyapjufonalgyár Rt.) utódai, részben új alapítású üzemek (például a medgyesi Industria Română de Țesături Imprime, az aradi Industria de Ciorapi, a kolozsvári „Dibela” Fabrica de Tricotaje stb.). A számok azonban félrevezetők, ugyanis a belföldi hitelezőkkel szembeni több mint 43 millió lej tartozásnak a megközelítőleg 20 milliós belföldi banki követelés is része volt. A belföldi áruhitel így legfeljebb 23 millió lej értékű lehetett. Ha pedig ezt az értéket (23 339 615 lej = 33,65%) szembesítjük a külföldi hitelek összértékével (26 074 531 lej = 37,59%), akkor a külföldi követelések túlsúlyát tapasztaljuk, és jelentős importtevékenységet kell feltételeznünk. Nem meglepő ez, ugyanis a romániai textilipar a fejlődés ellenére mindvégig importra szorult, főleg a szövőipar által használt nyersanyagok (például nyers gyapot, fésült gyapjú, fésült len, pamutfonal) tekintetében.³² A kolozsvári kamara jelentése szerint 1930-ban 120 814 000 lej értékű pamutfonal-szállítmány érkezett a városba, a pamut-, a gyapjú- és a selyemszövet szállítmányok értéke ennél jóval kisebb összeget tett ki.³³

A vizsgált textilkereskedők mindegyikének, a szerényebb jövedelműeknek is volt külföldi ügylete, még Paska László hitelezői között is akadt külföldi cég (2,5%). A külföldi követelés aránya Bíró András cégénél volt a legmagasabb, az összes követelés (a bankiakat is beleértve) 60,49%-a volt külföldi eredetű. Az Industria Textilă SA tartozásának 55,50%-át tették ki külföldi tartozások. A Țesătoria Ardeleană SA jóval kevesebb külföldi adósságot halmozott fel (12,15%-ot), viszont a hazai bankok felé rendkívüli módon eladósodott. Glück Józsefnél ez az arány 25,47%, Sugár Andrásnál 16,87%, Herskovits Manónál 14,49% volt. Magyarországi kapcsolattal csak két textilkereskedő, Glück József (1,32%) és Bíró András (0,22%) rendelkezett, az utóbbi esetében a Filatorigăti Textilművek Rt. volt a hitelező (1259,21 svájci frank, azaz 41 176 lej értékben). A külföldi követelések (26 074 531 lej) legnagyobb része csehszlo-

³⁰ A textilipar 1925–1932 közti adataihoz lásd: *Anuarul statistic al României 1931–1932*. București, 1933. 164–165., 182.; *Anuarul statistic al României 1933*. București, 1934. 168.; a textilipari fejlődéshez: *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*. Vol. V: *Bumbacul, lâna, mătasea naturală, fibrele textile sintetice, fibrele textile liberiene (înul cânepa, iuta), alte fibre textile*. București, 1940. 15–27.

³¹ A hitelezői tábla hiányos volta miatt Weisz Zsigmond textilkereskedő adatait nem tudtam figyelembe venni.

³² *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*. Anul. V. 23–25., 124–125., 132–138., 215.

³³ *Buletinul Oficial al Camerei de Comerț și Industrie și al Bursei de Mărfuri din Cluj*, anul. 5. (1931) No. 7–8. 4.

vákiai eredetű volt (36,51%). Csehszlovákiát Ausztria (32,29%), Olaszország (10,03%), Németország (7,42%), Svájc (6,37%), Nagy-Britannia (5,64%), végül Lengyelország (1,46%) és Magyarország (0,28%) követte a sorban.³⁴

Egy cég finansziális kríziséhez nemcsak a vállalkozó eladósodása, de saját követeléseinek nehézkes behajtása is hozzájárult. A kereskedők egy részénél ezek a követelések képezték az aktív nagyobbik felét (3. táblázat): Sugár András aktíváinak 85%-át tették ki követelései, Meiszter Manónénál ez az arány 82%, Szolnoki Lajosnál pedig 52% volt. A legkevésbé Paska Lászlónak (18%) és Hoffmann Sándornak (11%) kellett azon gondolkodnia, milyen módszerrel érje el, hogy adóssai fizessenek. Heilper Artúr cégének számai arra utalnak, hogy nagyobb ütemben szaporította követeléseit, mint amilyen ütemben eladósodott.³⁵ Paska László jóval óvatosabb lehetett, miközben saját adósságai nőttek, 1931. évi követeléseinek összege alig volt nagyobb az 1927. évinél.³⁶

A válságba jutott vállalatok esetében a válságkezelés módjának kérdése is felvetődik. A bevételek csökkenését, a pénzhiányt kölcsönökkel próbálták kompenzálni, esetleg – ahogy majd látni fogjuk – a termelés fokozását, a beruházást választották. Az egyik leggyakoribb eszköz azonban a költségek visszaszorítása volt. Herskovits Manó levélben kérte a bíróság engedélyét, hogy kiskereskedését áthelyezze nagykereskedése színhelyére, hogy legalább egy bérlemény fenntartásának költségeitől megszabaduljon.³⁷ Sugár András pedig egy olcsóbb bérleménybe költözött.³⁸ Herskovits Manó társulással enyhítette cégének készpénzhiányát: 1929 nyarán Vilhelm Kramerrel társult, aki 200 000 lejes készpénztőkét vitt a cégbe. Az immáron „Herskovits Manó és Kramer Vilhelm” nevet viselő vállalkozás helyzete mégis romlott, és a kötelezettségek teljesítésére Kramer még 250 000 lej tettetett a vállalatba. Mindközben intenzív munkába fogtak, és a kereslet felkutatására utazó ügynököket (*agent voiaieur*) alkalmaztak, számukra járműveket vásároltak, béreltek, hogy az árut könnyebben el tudják helyezni. A bevételezés azonban nehezen ment, ügyfelek közül sokan fizetéseketlenekké váltak, a két bolt és az automobilmek fenntartása, a sofőrök, ügynökök alkalmazása pedig felemésztette a nyereséget. Míg 1929-ben 9 087 743 lej bevételhez jutottak, addig 1930-ban már csak 5 995 591 lej volt a cég éves forgalma. Egy évvel csatlakozása után Kramer elhagyta a céget, és Herskovits csak 150 000 lejjel tudta őt kielégíteni.³⁹

Az adós és a hitelezők viszonya korántsem lehetett felhőtlen, a felek közti feszültségek néha nyílt konfliktusokhoz vezettek. Szolnoki Lajos az eljárás folyamán levélben nyújtott be

³⁴ A fenti eredmények egybeesnek a pamutszál importjának országos adataival: országosan is Csehszlovákiáé volt a vezető szerep, Ausztriáé a második hely, ami azonban 1930-tól Olaszországé lett. Az országos adatok szerint is Anglia és Németország számított még fontos partnernek. *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*, vol. 5. 134–135. Az erdélyi vállalkozók számára ez egy korábbi kereskedelmi gyakorlat folytatását jelenthette, ezekből az országokból ugyanis jelentős pamutfonal-szállítmányok érkeztek 1918 előtt is. Ehhez lásd a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak az 1918 előtti külkereskedelmi forgalmat tárgyaló kiadványait (például: *A Magyar Szent Korona országainak 1914. évi külkereskedelmi forgalma*. Budapest, 1917. 265.).

³⁵ Követeléseinek összege (szakértői számítások): 5000 lej (1928), 24 000 lej (1929), 157 000 lej (1930), 148 000 lej (1931). Saját tartozásainak összege (szakértői számítások): 128 824 lej (1928), 137 957 lej (1929), 378 764 lej (1930), 318 661 lej (1931). SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/71. 23.

³⁶ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția IV., 1931/13, 60–61.

³⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/63, 235.

³⁸ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/80, 112.

³⁹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/45, 1., 106–109.

panaszt a bírósághoz egyik hitelezője, a Kern et Co. kolozsvári cég ellen. Elmondása szerint a cég Havas Sándor személyében képviselőt küldött a boltjába, aki nyitástól zárásig tartó jelenlétével akadályozta őt kereskedelmi tevékenységében. Állítólag a cég jogásza, dr. Hirsch Elemér is megfordult a boltban, aki az alkalmazottak előtt bukott vállalkozónak minősítette őt, és úgy nyilatkozott, hogy egy-két hónapon belül eltűnik a kolozsvári piacról. Szolnoki azzal vádolta Havast, hogy „illegális és inkorrekt” inzultusával elűzi az ügyfeleit, diszkreditálja őt vásárlóközönsége előtt, ezért arra kérte a bíróságot, hogy utasítsa ki Havast a boltjából. A bíróság azonban a megegyezési törvény 12. cikkelyének 2. bekezdésére való hivatkozással – mely kimondta, hogy a hitelezők képviselője napi szinten ellenőrizheti az adós tevékenységét – elutasította a folyamodványt.⁴⁰ A szakértő jelentéséből egy két éve tartó konkurenciaharc története is kirajzolódik, és az is kiderül, hogy a Kern et Co. konkurenciája és egyben hitelezője volt Szolnoki cégének.⁴¹

Egy szövöde válságtörténete

Nem tudni, hogy a vállalkozók adósságaikat mennyi idő alatt, milyen ütemben és milyen körülmények között halmazták fel, de egy cég példáján valamelyest érzékeltetni tudom az eladósodás folyamatát.⁴² A Țesătoria Ardeleană SA (Erdélyi Szövöde és Textilárugyár Rt.) elődjét, egy magáncéget Bernhard Tivadar és Kovács Lajos alapította 1911-ben, 30 000 koronás alaptőkével. 1913-ban a vállalat részvénytársasággá alakult,⁴³ és közparkját kibővítette. A háború idejére eső néhány éves kényszerszünet után, 1917-ben újraindult a termelés. Az 1917 és 1923 közti időszak története homályos, az azonban biztos, hogy 1920-ban a Jelen Gyula és társai cég a vállalat részvényese lett, mely társasági formát váltott, és „Țesătoria Ardeleană Dr. Iuliu Jelen și soții” néven közhasznú társasággá alakult. A határok átrendeződése új kihívások elé állíthatta a vállalatot, melyet korábban fontos kereskedelmi kapcsolatok fűztek Budapesthez. Az új piacok felé való nyitás, az új közigazgatáshoz való alkalmazkodás részleteiről azonban semmit sem tudunk. Ahogy arról sem, hogyan zajlott le a cég nacionalizálása 1922-ben. A cég környékén 1923-ban kilenc új tőkés tűnt fel, akik a közhasznú társasággal együtt részvénytársaság alapítása mellett döntöttek. Az alakuló közgyűlésre 1923. május 7-én került sor, melyen az új tőkéseket (főként az Albini család tagjait) id. Iuliu Albini, az igazgatótanács majdani elnöke képviselte, a közhasznú társaságot pedig Jelen Gyula, valamint a nacionalizálás során a cégben befolyást szerzett Cristea Grigoriu és Aurel Millea. A részvénytársaság 5 millió lej alaptőkével jött létre, ebből 2,5 millió lej készpénzt az új részvényesek adtak, a közhasznú társaság pedig apportként vitte 2,5 millió lej értékű vagyont az új részvénytársaságba. Ennek fejében 2500 darab 1000 lejes névértékű részvényhez jutottak. A szakértők a részvénytársaság kulcsfigurájának, id. Iuliu Albininak a motivációit is tudni vélték: „Iuliu V. Albini nagy román hazafi, aki Nagy-Románia létrejöttében álmai megvalósulását látta. Egy aranybánya tulajdonosaként kiváló körülmények között élt, és jelentős készpénz fölött rendelkezett, a saját eszközeivel ő is hozzá akart járulni a román ipar

⁴⁰ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/63, 3., 6.

⁴¹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/63, 65–67.

⁴² A vállalat történetéhez elsősorban a könyvelő szakértők (Chiffa Sándor, Pap László) és a kiküldött bíró jelentését, a cég saját elbeszélését, valamint az 1923. május 7-i jegyzőkönyvet használtam fel. SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I. 5–7., 38–39., 138–158. Vol. II. 77–81.

⁴³ A kereskedelmi évkönyv szerint a rt-t később, 1916-ban alapították 100 000 korona alaptőkével. *Nagy magyar Compass 1915–1916. XLIII-ik évfolyam. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv.* Budapest, 1916. II. 791.

felvirágoztatásához. Ezt figyelembe véve kedvező lehetőségnek látszott, hogy pénzét a Tesă-toria Ardeleanăba fektesse.”⁴⁴

A részvénytársaság megalakulásakor az üzem a Mihai Viteazul tér 19. szám alatti bérle-ményben, huszonnégy szövőszékkel működött, pamutot, gyapjút és selymet dolgozott fel, és elsősorban női divatárut gyártott. Az 1924. év sikeresnek bizonyult, termékeit a régi királyság területén is értékesíteni tudták. Mivel a termelés további bővítéséhez és egy új gyárépület megépítéséhez nem rendelkeztek a megfelelő mennyiségű forgótőkével, 1924-ben 3 millió lej kölcsönöztek a Creditul Industrialtól, majd 1925-ben újabb 1 millió lej hitelt vettek fel. A 4 millió lejt berendezések, áruk és a későbbi gyár helyszínéül szolgáló telek megvásárlására fordították, az épületre nem jutott pénz. Ezért a vállalat további magas kamatozású (24–32%) banki kölcsönökhöz folyamodott, 4 millió lej értékben az építkezés céljára fordították. Így a gyár a Calea Victoriei 74–76. szám alá költözhetett.

1926–1927-ben már a válság jelei mutatkoztak: estek a bevételek, regáti klienseik csődjei, a magas költségek és a hitelek utáni óriási kamatok miatt zavartalan ügymenetre és az eset-leges beruházásokra fordítható pénz mind kevesebb lett.⁴⁵ A cég 1927-ben két fontos döntést hozott: májusban felvettek egy újabb, 2 milliós kölcsönt a Creditul Industrialtól, amit az üz-letmenet fenntartására, ügyfeleik hitelezésére fordítottak; másfelől úgy határoztak, hogy a kieső jövedelmeket a termelés fokozásával orvosolják, ezért a gépparkot 52 szövőszékesre bővítették.⁴⁶

év	a cég hiteltartozása (lej) ⁴⁷
1926	10 805 022,63
1927	15 214 916,36
1928	22 641 161,04

5. sz. táblázat

A CÉG HITELTARTOZÁSA

A válságkezelési stratégia nem vezetett eredményre, a helyzet inkább csak romlott: 1928-ban beköszöntött az „általános gazdasági válság”, és az eladás, a kintlévőségek behajtása még nehezebbé vált. A pénzühiányt különböző módszerekkel igyekeztek kezelni: a nyersanyagokat váltókra szerezték be, ügynökeiket gyakrabban küldték vidékre, hogy próbálják az árut kihe-lyezni és a tartozásokat behajtani.⁴⁸ Újabb kölcsönöket vettek fel, de az év második felében már nem jutottak banki hitelekhez, ezért magánkölcsönökre szorultak. Ugyanebben az év-ben Iuliu Albini a magánvagyonából kezdte a vállalatot támogatni, 750 000 lejt investált a cégbe, és rokonságát is rávette arra, hogy pénzt hitelezzen a vállalatnak, Elisa Iancu 350 000 lejt, Ludovica Iancu 230 000 lejt kölcsönzött. A hiány korrigálására 1929-ben a cég tovább fokozta a termelést, ám a várakozásokkal ellentétben „elképesztő krízist” (*nemai pomeniță*

⁴⁴ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I. 145. Az idézet az eredeti szöveg alap-ján készült saját fordítás. Minden további magyar nyelvű idézet ugyancsak saját fordítás.

⁴⁵ Kamatösszegek (1925-1927): 676 416 lej (1925), 1 860 555 lej (1926), 3 327 014 lej (1927). SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I, 154.

⁴⁶ Ezen kölcsönösszegeknek a tényleges értéke a pénzromlás miatt kérdéses. A dollár értékének 1922 és 1926 közötti alakulása (1922: 167,25 lej, 1924: 234 lej, 1926: 282,80 lej) 70%-os pénzromlást mutat. Madgearu, Virgil N.: *Evoluția economiei românești după războiul mondial*. București, 1940. 302. Így az 1924-ben felvett 3 milliós kölcsön jóval nagyobb értéket jelentett az 1927. évi 2 milliós hitelösszeghez képest.

⁴⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I, 153.

⁴⁸ „Utazó ügynökük”, Emanuil Stoica ráadásul elsikkasztott közel 600 000 lejt. SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I. 143.

criză) éltek meg, az áru eladhatatlanná vált, a nyersanyag árát sem tudták kifizetni. Míg 1925-ben a nyereség 572 000 lej, 1926-ban körülbelül 648 000 lej volt, addig 1929-ben a veszteség majdnem 7 millió lejre rúgott.⁴⁹ 1930. február 16-án a közgyűlés a veszteség rendezése céljából a 8 milliós alaptőkét 80 000 lejre szállította le. A vállalat végül a megelőző egyezség mellett döntött, 50%-ot ajánlottak fel hitelezőiknek, öt egyenlő részletben. De ez sem hozott stabilizációt: 1931 májusában a törvényszék a céget csődbe jutottnak nyilvánította.⁵⁰

Látható, hogy a krízishelyzet nem hirtelen következett be, hanem egy korábban kezdődött folyamattal összefüggésben jelentkezett, és kialakulásában több tényező: a környezeti adottságok, a személyes döntések, a cég állapota a válság kibontakozása idején is szerepet játszott. A Tesătoria Ardeleană SA pénzügyi helyzetét elsősorban a gazdasági környezetben történő változások rendítették meg. A legérzékenyebben a vásárlóerő, a fizetőképesség csökkenése, majd hiánya érintette a céget, mely két válságjelenségben öltött formát: nem tudták eladni termékeiket, és nem tudták behajtani követeléseiket. A szövőde fizetéseképtelenségéhez az is hozzájárulhatott, hogy amikor a vásárlóerő csökkenése érezhetően megmutatkozott (1927), a cég már eladósodott volt, csak a kamatok óriási összegeket emésztettek fel. Emellett a válságkezelés metodusai, a stabilizációt célzó eszközök (további kölcsönök felvétele, a termelés fokozása, magánvagyon importálása) is hatástalanoknak bizonyultak, és csak elmélyítették a válságot. Vagyis több tényező egybeesése vezetett a cég bukásához. A történet egy személyes egzisztencia megrendülésébe is betekintést enged: a vállalat vezetője, id. Iuliu Albin minden bizonnyal élni akart a lehetőséggel, amit az unió és a textilipar kezdeti konjunktúrája kínált, de csalódnia kellett, és – a szakértői jelentés szerint – végül teljes vagyona odalett.⁵¹

Vállalkozói válságélmények a kolozsvári kényszeregyezésekben

Egyezségi eljárást kezdeményező kérvényében az adós nemcsak a hitelezőknek tett ajánlatát tüntette fel, de lépésének okait is feltárta, olykor a cég történetét, válságba jutásának folyamatát is összefoglalta. Vagyis elbeszélte, hogy szerinte miért kényszerült a megegyezésre. Ezen válságpercepciókat mutatom be az alábbiakban.

Az indoklások hangneme higgadt, bár a csüggedtség néha átszűrődik a sorokon. Hogy érvelésük sikeresebb legyen, egyesek pozitív tulajdonságaikat, építő szándékaikat hangsúlyozták. Glück József saját megítélése szerint példamutató korrektséggel vezette cégét, és (jó ideig) fegyelmezetten teljesítette kötelezettségeit.⁵² Gáspár István saját erőnyei közül a lelkiismeretességet és a tettekrekésztséget emelte ki,⁵³ Bíró András pedig a szorgalmat és a munkája révén kivívott tiszteletet hangsúlyozta: „Két évtizedes tevékenységem során a legnagyobb szorgalommal dolgoztam, és szerénység nélkül mondhatom, hogy kereskedelmi tevékenységem során teljes bizalmat és általános tiszteletet élveztem, nemcsak a hitelező gyárosok körében, akikkel kapcsolatban álltam, de a pénzügyi hatóságoknál és a társadalomban is.”⁵⁴

⁴⁹ Nyereség és veszteség az aktívák és a passzívák alapján (1925–1930): 21 119 081,82 – 20 547 081,40 (1925), 21 228 264,45 – 20 580 127,21 (1926), 25 467 653,83 – 25 257 050,20 (1927), 17 268 754,96 – 25 531 824,44 (1930). (1928–1929-re nincs adat.)

⁵⁰ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. II, 153.

⁵¹ Az Industria Textilă SA ugyanezen gondokkal küzdött. SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1931/15, 70–73.

⁵² SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I/A, 1931/68, 1.

⁵³ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/8, 19.

⁵⁴ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/13, Vol. I., 3.

A kereskedők többnyire a körülmények, az „előre nem látott” folyamatok áldozatainak tekintették, de legalábbis tüntették fel magukat, kritikus helyzetüket a gazdasági és a finansziális nehézségekre vezették vissza. Vagyis élményeiket, tapasztalataikat „individuais léthatáraikat” meghaladó, tágabb összefüggésekben helyezték el és értelmezték, ami a krízis mentális feldolgozását is elősegíthette.⁵⁵ A determinisztikus körülményekre való hivatkozás és személyes felelősségük elhallgatása persze részben a kérvényezők céljaiból következhetett: a kereskedők jó benyomást akartak tenni a hatóságokra, nem ebben a levélben készültek „meggyónni”. Míg a célok torzíthatták a válságbeszámolót, a felejtés nem deformálhatta azt jelentős mértékben, olyan időszakról kellett ugyanis vallaniuk, mely nem esett messze saját jelenüktől.

Bajba jutásuk körülményeit, okait eltérő részletességgel mutatták be. Egyesek nem érezték szükségét, hogy magyarázatok egész „arzenáljával” szolgáljanak, és megelégedtek a frázisszerűen hangoztatott „általános gazdasági válság” magyarázatával. Kassai Károly is így járt el: „...elvesztettem a vállalkozásomba fektetett tőkém, aminek oka csakis és csakis a gazdasági és pénzügyi krízis, mely annyi, az enyémhez hasonló szerény vállalkozást megrendített. [...] semmiben sem vagyok felelős...”⁵⁶ Felszámolást kezdeményező levelében Szolnoki Lajos szintén „a mai pénzügyi és gazdasági válság”-ra,⁵⁷ Hoffmann Sándor „a mai kritikus helyzet”-re hivatkozott.⁵⁸ Öv. Lázár Hermann-né szerint „a gazdasági és pénzügyi krízis miatt, amiben az európai országok és a világ többi részei szenvednek”, ő sem tudta a fizetőképességét megőrizni.⁵⁹

A többség ennél bővebben nyilatkozott, több konkrétummal szolgált, az „általános válság” és az ezzel rokon fordulatok azonban a hosszabb szövegekből sem szorultak ki. Gáspár István is a gazdasági válságot helyezte érvelése középpontjába, de ő már összefüggő válságtörténettel jelentkezett. Kolozsvári fűszeráru-boltját 1915-ben nyitotta meg, és vállalkozását hitelek segítségével fokozatosan bővítette. Autókat vásárolt, a környező megyék településein is kereskedni kezdett. Sikerét azonban a „mostani gazdasági krízis” megakasztotta: mivel csökkentek a parasztság bevételei, pénz híján áruját hitelbe helyezte ki. A bevételek drámai visszaesése, az adósságok nehézkes bevételezése miatt végül megegyezésre szorult.⁶⁰ Ő tehát úgy értékelte, hogy a mezőgazdasági válság, az ebből következő fogyasztási krízis okozta veszét.

Klatrobecz János a világgazdasági válság okozta áresésben jelölte meg sikertelenségének fő okát. Ugyanakkor beismerte, hogy már a válságot megelőzően gondjai voltak, csökkentek a bevételei, ami miatt korlátozott mértékben tudott műszaki boltja számára készülékeket beszerezni. Kríziséhez hozzájárult az állandó technikai megújulás (készlete hamar elavult), az adók folytonos emelkedése, a konkurencia, valamint a hitelek visszafogása. Közben persze eladósodott.⁶¹

Glück József divatáru-kereskedő válságélménye 1930-hoz kapcsolódott, amikor emlékei szerint a textilágazatban drasztikusan zuhanni kezdtek az árak. Az áresés általában 30–35%-

⁵⁵ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Túlélési stratégiák: társadalmi adaptációs módok*. Budapest, 2007. 16.

⁵⁶ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1933/25, 1.

⁵⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/63, 9.

⁵⁸ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/48, 131.

⁵⁹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/41, 1.

⁶⁰ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/8, 16., 19.

⁶¹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1933/22, 28.

os volt, de egyes termékek esetében az 55–60%-ot is elérhette. Helyzetét súlyosbította a fizetéseképtelen vásárlók számának növekedése, a hitelek hiánya és a kiadások (bérleti díj, adók stb.).⁶² Az egykor sikeres nagyüzem, az Industria Textilă SA szintén 1930-ra tette a cég hanyatlásának kezdetét, magát a hanyatlást pedig az 1929 végétől kibontakozó „általános gazdasági és pénzügyi krízis” következményeivel magyarázta. A szerző úgy emlékezett vissza, hogy a válság a textiliparban volt a leghevesebb, a fogyasztás, az árak esése, a hitelszűke és a fizetéseképtelenségek okozták a bajokat.⁶³ A textiltereskedők egy részének azonban más válságtapasztalata volt, legalábbis ami a krízis kezdetét illeti.

Paska László az árzuhanásra, a fogyasztási válságra (a munkások, a parasztok vásárlóerejének csökkenésére) és az olcsón árusító vándorkereskedők tevékenységére vezette vissza fizetéseképtelenségét. Szerinte azonban a textilárak már 1928-ban esni kezdtek, egyes termékek esetében 50%-os mértékben.⁶⁴ Bíró András is megtapasztalta az 1930 előtti válságot. Az ő cégét is a vásárlóerő csökkenése sodorta bajba, 1929-re követeléseinek nagy része már behajthatatlan volt. Ezenkívül a lej értékének ingadozásával, a hitelek hiányával és felesége ápolásának költségeivel indokolta rendkívüli helyzetét. A szakértő szerint már az 1928. év veszteséges volt a számára, és az 1927. évet sem zárta nagy haszonnal.⁶⁵ A Țesătoria Ardeleană SA képviselője 1928-nál is korábban tette a krízist, szerinte már 1926–1927-ben aggasztó jelenségek mutatkoztak: estek a bevételek, egyre több ügyfelük csődbe jutott. Az „általános gazdasági válság” kibontakozásával (1928) az értékesítés, az adósságok behajtása mind nehezebbé vált, hitelekhez nem lehetett hozzájutni. A szakértők megerősítették a cég által leírtakat.⁶⁶ Herskovits Manó 1929-ben már vállalkozása megmentésén fáradozott. Ő úgy látta, hogy elsősorban a lej elértéktelenedése, az adósok fizetéseképtelensége, a készpénzhiány és az Egyesült Közgazdasági és Jelzálogbank csődje sodorták bajba.⁶⁷

A válságtapasztalatok tehát különböztek: volt, aki főleg az áresésre panaszkodott, más a fizetéseképtesség hiányát vagy a lej instabilitását hangsúlyozta. Akadt olyan kereskedő, aki már 1927-t is kritikusként találta, más csak 1930-ban érzékelte ugyanazon válságjelenségeket. Az ellentmondásokat feloldhatja az, hogy egy-egy ágazatnak, egy-egy termék gyártásának, értékesítésének, esetleg a termelési egységeknek (nagy- és kiskereskedelem, nagy- és kisipar) specifikumokat mutató, sajátos fejlődési íve lehetett, és a világgazdasági válság eltérő időpontokban mélyítette el a helyi válságjelenségeket. Az élmények jó része azonban kollektív volt: mindannyian megtapasztalták a fogyasztási válságot (a vásárlóerő csökkenését, a tartozások behajthatatlanságát), az áresést, a hitel hiányát és az adók emelkedését. Valamint a kiszolgáltatottság érzését a többi piaci szereplővel: a krízisbe jutott vásárlókkal, a hitelezéstől elzárkózó bankokkal, a konkurens cégekkel és a türelmetlen állammal szemben.

A tanulmánynak nem célja annak megállapítása, hogy a válságélmények mennyire való-sak, de a szakértői beszámolókkal való egybevetésük a megalapozatlan, hamis elbeszéléseket

⁶² SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I/A, 1931/68, 1.

⁶³ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1931/15. 1–2.

⁶⁴ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția IV, 1931/13, 13.

⁶⁵ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/13, Vol. I., 3–7., 106., 157–158.

⁶⁶ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1930/3, Vol. I, 38., 140–147.

⁶⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/45, 1. A bank 1927. december 17-én jelentette be fizetéseképtelenségét. A bank megrendülését állítólag az általános gazdasági válság, a hitelkrízis és a pénzszűke okozta, 50 millió lejes betéti állománya főleg kis- és középegyszisztenciák, helyi kereskedők tőkéjéből állt. *Keleti Újság*, 10. évf. 287. sz. 1927. dec. 21. 6. A bank passzívája 118 575 368 lej volt, 49 994 725 lejnek hiányzott a fedezete. *Keleti Újság*, 11. évf. 4. sz. 1928. jan. 6., 8. A bank és a hitelezők, a betétesek képviselői februárban állapodtak meg a kielégítés feltételeiről. *Keleti Újság*, 11. évf. 26. sz. 1928. febr. 3. 11.

kiszűrhetővé teszi.⁶⁸ A könyvelők és az áruszakértők jelentései hosszabbak voltak, a válságba jutás körülményeit rendszerint strukturáltan, ok-okozati rendszerbe, esetleg egy ágazat fejlődéstörténetébe helyezve mutatták be. Összességében a vállalkozói és a szakértői vélemények között nincsenek nagy különbségek, általában ugyanazokkal a gazdasági, pénzügyi válságjelenségekkel indokolták az adós fizetéseképtelenségét. Különbségek azért akadtak, a szakértők néha új érvekkel álltak elő, a hangsúlyt esetleg máshova helyezték. A betoldás egyik példáját képviseli Chiffa Sándor könyvelő szakértő Glück József cégének helyzetéről szóló jelentése. A könyvelő Glückhöz hasonlóan az áreséssel, a pénz, a fizetőképes kereslet hiányával és a magas költségekkel hozta összefüggésbe a cég válságát. A vásárlóerő drasztikus csökkenését viszont hosszabban elemezte, és Glück felelősségét is feszegetni kezdte. Kijelentette ugyanis, hogy a cég hanyatlásának legközelebbi oka az, hogy az hitelbe kezdett árulni. Szerinte a bajt azzal is tetézte, hogy teljes tőkéjét áruba fektette, vagyis immobilissá tette, ez pedig drága hitelek felvételéhez vezetett.⁶⁹ Az adósok által képviselt áldozatszerep általános jelenség az eljárást kezdeményező kérvényekben, és a szakértők általában hajlamosaknak mutatkoztak a vállalkozók személyes felelősségét elhallgatni.

Előfordult, hogy a különbség a válság lefolyásával kapcsolatos élményben mutatkozott meg. Az Industria Textilă SA kérvényének megfogalmazója szerint az 1929-ig kapott eredmények kielégítőek voltak, a cég könnyen viselte a hitelek kamatait, és csak a világválság kibontakozását követően jöttek a veszteségek. A Ioan Dejenariu – Valeriu Ghircioaș szakértőpáros jelentésében azonban már az 1929 előtti helyzet is aggasztó volt: 1928-ra súlyosan eladósodott a cég, nyeresége visszaesett, a vezetés konszolidációt sürgetett, a kiegyenlítettlen („gyanús”) kölcsönökre pedig külön alapot hoztak létre. A saját tőke és a kölcsöntőke közti aránytalanság miatt a helyzet már ekkor ingatagnak bizonyult. 1929-ben tovább nőtt a hitelállomány, fokozódtak a bevételezési nehézségek, leállították a fejlesztéseket, és a már meglévő keretek közti konszolidációra törekedtek.⁷⁰

Az aktíva és a passzíva végösszegei tekintetében szintén előfordultak eltérések. Ezek részben azzal magyarázhatók, hogy a mérlegek különböző időpontokban készültek, az idő múlásával új hitelezők is „színre léphettek”, és változhatott az adós vagyoni helyzete. Az adós és a szakértő adatai közötti különbség azonban egy esetben „ügyeskedést” sejtet. Bíró András cégénél a diszcrepancia az aktíváknál mutatható ki: Bíró 1930 áprilisában 13 193 612 lejre értékelte saját aktíváját, egy hónappal később Ioan Munteanu szakértő viszont 17 538 338 lejre becsülte azt. A számok csak a készpénz esetében egyeztek (176 937 lej), a többi tételnél már jelentősek voltak az eltérések. Bíró jóval nagyobb összegre értékelte ingóságait (89 950 lej helyett 2 000 000 lejre), minden másban viszont alulértékelte vagyonát. Áruját 5 296 557 lejre becsülte, a szakértő ezzel szemben 6 927 348 lejre. Bíró az autót 50 000 lejes, Munteanu 80 000 lejes tételként szerepeltette. Bíró szerint adósai 5 670 118 lejjel tartoztak neki, Munteanu viszont 6 927 348 lej kintlévőséget állapított meg (a különbség a tartozások eltérő megítéléséből adódott: míg Bíró 2 757 230 lej tartozást tekintett behajthatatlannak, addig Munteanu „mindössze” 1 500 000 lejt). Ráadásul Bíró az aktívák listájából kihagyta ingatlanait, melyek értékét Munteanu 2 050 000 lejben határozta meg.⁷¹ Bíró tehát a 19 960 180 lejes követeléssel szembehelyezett egy 13 193 612 lejes aktívát. Ha ebből levonjuk a teljes

⁶⁸ Nem világos, hogy a szakértők hozzájutottak-e minden szükséges információhoz. Elképzelhető, hogy visszaélésekre is volt példa (a kérvényező és a szakértő megállapodott a jelentés tartalmában?).

⁶⁹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/68, 64–65.

⁷⁰ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția II, 1931/15, 71.

⁷¹ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția III, 1930/13, Vol. I. 13., 107.

kielégítésre váró tételeket (a 2 048 016 lejes banki tartozást és az 890 431 lejes adóhátralékot), a maradvány 10 255 165 lej lesz, ami a hitelezők követeléseinek majdnem a fele. Gyanítható tehát, hogy Bíró úgy állította össze aktívait, hogy az ajánlata megalapozottságát igazolja. Vagyis hogy bemutassa: vagyona éppen egy 50%-os ajánlat teljesítéséhez elég, ennél többet nem tud fizetni.

A vállalkozók arra számítottak, hogy képesek lesznek saját adósaik tartozásait behajtani, továbbá hogy nyereségük egy részét tartozásaik visszafizetésére fordíthatják. Meiszter Manóné magabiztosan fogalmazott a bírósághoz intézett levelében: „...az általam javasolt fizetési terminusig be fogjuk tudni hajtani adósaink tartozásait, mely összeget teljes egészében a hitelezőink rendelkezésére kívánjuk bocsátani. Ezenkívül a cég nyereségéből a tartozás egy jelentős részét törleszteni tudjuk majd.”⁷² A reményekben való csalatkozás azonban tetten érhető. Az Emil Blága cég ugyan megegyezett hitelezőivel (1931), de kötelezettségeit nem tudta teljesíteni, és a következő évben már felszámolást kért maga ellen.⁷³ Paska László cége sem tudta tartani magát kötelezettségeihez, hitelezői, a Rosenfeldek a bíróságnak küldött levelükben panaszkodtak mulasztásaira.⁷⁴ Weisz Zsigmond egyik hitelezője ugyanezért kezdeményezte a megegyezés felülvizsgálatát a bíróságon.⁷⁵

A teljesítés jórészt azon múlhatott, hogy a vállalkozó be tudta-e hajtani saját követeléseit vagy sem. Hogy adósaik fizetőképessége lehetett a neuralgikus pont, az a Sugár András kereskedésének helyzetéről, lehetőségeiről szóló bírói jelentésből is kiderül. A bíró a megegyezés elfogadására keresett indokokat, és érveinek egyike az volt, hogy a cég tulajdonosa 1929 és 1931 között 1 777 328 lej értékben törölt „gyanús” (behajthatatlan) követeléseket aktívái sorából. Vagyis a mostani listákban szereplő követelések már nem „gyanúsak”, az adósok fizetőképeseek lehetnek, és apánként megadják majd tartozásaikat.⁷⁶

Elvétve derül ki, hogy végül ki milyen sorsa jutott. A megegyezés néha sikeres lehetett, de – ahogy a szövődénél láttuk – sikertelenül is zárulhatott. Egy esetben sajtószerű módon ért véget a megegyezési történet. Szolnoki Lajos vaskereskedő, aki a bírósághoz eljuttatott levelében mindennapos hitelezői „zaklatásra” panaszkodott, nyomasztó helyzetére végül radikális „megoldást” választott: 1933-ban elhagyta az országot. A kincstár lefoglalta a boltban lévő vagyonát, és a megegyezési ügyet felfüggesztő határozatában a bíróság kijelentette (1934), hogy a hitelezőknek esélyünk sincs, hogy követeléseiket behajtsák.⁷⁷

A világgazdasági krízis tehát Romániában is éreztette hatását, egy olyan környezetben, amelyet eleve gazdasági, pénzügyi nehézségek terheltek, s amelyben a zavartalan ipari, kereskedelmi tevékenységhez nem voltak adottak a feltételek. A fent bemutatott válságélmények közül több is visszatükrözte e jelenséget, a Tesătoria Ardelenă SA már 1926–1927-ben aggasztónak találta a pénzügyi környezetet. A nagyiparral konkurálni képtelen kisipar képviselői ennél még korábbra tették a válságjelenségeket, sőt szakadatlan válságélményekről számoltak be.⁷⁸ A jelentősebb vállalatoknak nagyobb mozgásterük lehetett a válságkezelésben, de a sikerhez jó helyzetfelismerés, jól megválasztott módszerek kellettek. Partnereik,

⁷² SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/70, 26.

⁷³ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/54, 1.

⁷⁴ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția IV, 1931/13, 1.

⁷⁵ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/22, 13.

⁷⁶ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1931/80, 112.

⁷⁷ SJAN Cluj, Tribunalul Cluj, fond 140, secția I, 1932/63, 43.

⁷⁸ A kolozsvári Iparosok Lapja már 1923-ban haldokló iparágakat emlegetett. *Iparosok Lapja*, 1. évf. (1923) 1. sz. 16., 23., 25. Egy cipészmaster keserű vallomása szerint a kisiparban már a háború előtt

vásárlóik rosszabbodó helyzetének következményei alól azonban ők sem tudták kivonni magukat. A vallomások alapján az eladósodott vállalkozók többsége nem számolt egy olyan elmélyülő, elhúzódó krízissel, melynek következtében egzisztenciájuk visszavonhatatlanul megrendülhet. Hogy a veszteségeket követően hogyan alakultak a személyes sorsok, és mekkora eséllyel vágtak neki az újrakezdesnek – nem tudni, vizsgált forrásaink ebbe már nem engednek betekintést.

BEÁTA KULCSÁR

Crisis Phenomena and Crisis Experiences among Entrepreneurs in Kolozsvár at the Turn of the 1920s and the 1930s

The paper aims to give an insight into the crisis situation and crisis experiences of Transylvanian entrepreneurs, mostly merchants, who went bankrupt at the turn of the 1920s and 1930s. In this period, insolvent entrepreneurs trying to avoid bankruptcy could enter into a forced composition with creditors (*concordat preventiv*) to agree upon the terms of payment with their creditors. The paper examines the documents of 17 compositions with creditors and draws novel conclusions.

The insolvency of entrepreneurs was only partly related to the spreading global economic crisis. As the country's economic and financial situation had already been characterized by difficulties and crisis phenomena even before the outbreak of the global economic crisis, the conditions for undisturbed industrial and commercial activity were not available. Local conditions impeding prosperity fundamentally determined the situation and the deteriorating business prospects of the entrepreneurs examined. The crisis history of the Țesătoria Ardelenă SA textile factory, presented in detail, reveals that the management considered the financial environment alarming as early as in 1926-1927. Of the companies running into debt, those that were bigger had more leeway for crisis management, but the deteriorating financial situation of their partners and customers inevitably had an impact on their business prospects, too. On the other hand, smaller businesses were unable to cope with the drop of prices, which had already started before 1929, the high taxes, the credit shortage and the decrease in purchasing power. It becomes clear from the documents that there was a difference between industries and manufacturing units (retail and wholesale) in terms of when and how deeply the crisis hit. The material kept in the dossiers analyzed provides information mainly about the local textile trade, while it also casts light on the fact that the majority of indebted entrepreneurs were not expecting a deepening, long-lasting crisis.

is válság volt. *Cipészek Szaklapja*, 2. évf. (1923) 5. sz. 6. A „békeidők” kisipari válságához lásd: Gerster Miklós: *A kézművesség jövő alakulása: a kis ipar jövője*. Szeged, 1901. 79–95.